

İrine Baqauri

DİL İNKİŞAFINA TƏSİR GÖSTƏRƏN AMİLLƏR VƏ İKİDİLLİ “YADDAŞ”

ABSTRAKT

Qarşıdakı məqalənin məqsədi odur ki, oxucunu uşağın və eləcə də yeniyetmənin dil inkişafına təsir göstərən sosial, bioloji, mədəni və s. kimi amilləri ilə tanış etsin. Məqalənin ikinci hissəsi ikidilli yaddaş və birinci və ikinci dilin arasında mövcud əlaqəyə aiddir. Eləcə də bir dildən ikinci dilə keçid və dillərin qarışma prosesi təhlil edilir. Yekun hissədə söhbət dünya səviyyəli fenomen kimi “translinqvizm”-dən gedir və çoxdilli yazıçılar məhz translinqvizm kontekstində nəzərdən keçirilir.

21-ci əsrdə ikidillik artıq bir həqiqətdir və biz bu gerçəkliyin bir hissəsini təqdim edirik. Dünyanın yarı hissəsi elə də ikidilli və ya çoxdillidir, dünyanın digər yarısı isə düşünür ki, ikinci və ya üçüncü dil üçün hansı dili seçsin. Amma çoxdilli insanlara artan bu cür tələbata baxmayaraq, ikidillik bir hal olaraq bu gün də müzakirə və diskussiya mövzusunun təqdim edir. Peşəkarların, müəllimlərin və psixoloqların tərəfindən ikidilliyin mənfi nəticələri ilə əlaqədar tövsiyələr olduqca çoxdur. Hal-hazırda ikidillik öyrənilmiş hadisədir: son onilliklər ərzində bir çox tədqiqatlar keçirilmişdir və onların nəticələri ikidilliyin nöqsanslarını deyil, ikidilliyin bir çox məsələlər üzrə üstünlüyünü təsdiq edirlər. Amma cəmiyyətdə yenə də müəyyən qorxular vardır. İki dilin öyrənilməsinə və

ikidilliyə keçid alana qədər vacibdir ki, dilin özünün mənimsənilmə prosesi ilə əlaqədar uşağın və yeniyetmənin dil inkişafı prosesində çox mühüm rolunu yerinə yetirən amilləri təhlil edək. Qarşıdakı məqalədə bir nəzərdən dilin mənimsənilməsi ilə əlaqəsi olmayan, amma tədqiqatlara əsasən uşağın dil inkişafında böyük əhəmiyyəti olan faktlar təqdim edilmişdir: ananın xasiyyəti, yaşayış mühiti və hətta uşağın cinsi də. İki dili paralel rejimdə mənimsəməyə gəldikdə isə burada hər zaman sual yaranır ki, bu iki dil insanın şüurunda özünə yeri necə tapır. Bu halda yaddaş ikidillidir. Məqalədə ikidilli yaddaş modeli təqdim olunur. Eləcə də dil kodlarının çevrilməsi və dillərin qarışması adı ilə məşhur olan ikidilliyin həyata keçirilməsi prosesini nəzərdən keçirəcəyik. Bu cəhətdən dillərin qarışma

səbəbləri təhlil edilmişdir. Nəticə şəklində “translingvizm” bir fenomen olaraq təqdim edilir. Bu zaman insanlar nəinki iki və ya üç dildə danışır, eləcə də eyni zamanda bir neçə dildə dünya miqyaslı şah əsərlərini yaradırlar.

Dil inkişafı və ona təsir göstərən amillər

Dil öz-özünə və özü üçün inkişaf etmir: o, insanın / uşağın inkişafının fiziki, koqnitik, emosional, sosial və mədəni aspektlər kimi bütün aspektlərlə əlaqədardır və müəyyən sözlər və qrammatik strukturların mənimsənilməsindən daha artıqdır (Blum, 1998).

Dil inkişafı koqnitik inkişafıla birbaşa əlaqədərdir. Konkret dövrdə dil nailiyyətlərinin necə baş verdiyini öyrənmək bizə imkan verir ki, verilən pillənin koqnitik proseslərini müəyyən edək (Ouens, 1996).

Tibb işçiləri, təhsil üzrə mütəxəssislər və tədqiqatçılar uşağın inkişafının istiqaməti ilə uzun müddət ərzində təsdiq edirlər ki, uşaqlara qarşı pis yanaşma dil inkişafında maneələrə və leksik qıtlığa səbəb olur. Qeyd edilən məsələ ilə əlaqədar tədqiqatlar əsasən xassə xarakterini daşıyır və erkən yaşlarında leksik qıtlığa səbəb ola bilən nəticələri göstərilir. Tipik inkişaf halında uşaqlar öz ana dillərini müəyyən zaman çərçivəsində, özlərinin daxili xassələrini nəzərə alaraq mənimsəyirlər. Məhz müəyyən yaş və proqnozlaşdırılan qanunvericiliyi müşahidə etməklə tədqiqatçılar təsdiq edirdilər ki, tərbiyəçiləri pis yanaşan uşaqlarda dil maneələri müşahidə olunur. Eləcə də uşağın dil inkişafı ilə ananın qrammatik cəhətdən mükəmməl söhbətinin müsbət korelyasiyada olması təsdiq edilmişdi (Leytman, 1984).

Təsir və əlaqələr müxtəlif idi: məsələn, övladları ilə tez-tez bəli / xeyr cavab tipli suallardan (məs. bu it qəhvəyi rəngdədir?) istifadə edən anaların övladları köməkçi şifahi nitq ehtiyatının daha sürətlə zənginləşdirilməsi ilə seçilirdilər. Söhbət zamanı əmr cümlələrindən, yəni imperativlərdən (məs.: get, onu götür!) daha çox istifadə edən anaların övladları isə əksinə, şifahi nitq ehtiyatını daha yavaş zənginləşdirirdilər (Etsport, 1979). Ümumiyyətlə, tədqiqatlarda mühüm tendensiya ayrılırdı. Ona əsasən ana tərəfindən verilən sintaktik struktur uşaq tərəfindən əldə edilən strukturu əhəmiyyətli şəkildə müəyyənləşdirir. Birbaşa sözlərin mənimsənilməsinə yönəlmiş oxşar tədqiqatlar keçirildi. Müəyyən oldu ki, uşağın leksik ehtiyatı səviyyəsi və sözlərin bilik səviyyəsi ananın “danışığı” ilə birbaşa əlaqədərdir (Uttenlotsher, 1991). Eyni tədqiqatların əsasında depressiyalı anaların övladları ilə daha az interaksiya yaratdıqları, uyğun olaraq bu cür depressiyalı anaların övladlarının leksik ehtiyatlarının daha aşağı olması təyin olundu, nəinki qeyri-depressiyalı anaların. (Citshet, 2000, Cohler, 1977, Urrah, 1996).

Uşaq tərəfindən dilin mənimsənilmə prosesində əhəmiyyətli amildən birini sosial-iqtisadi statusun müxtəlifliyi təqdim edir.

Alimlər uşaqlara qarşı pis yanaşma faktlarını tədqiq edəndə bu yanaşma mütləq sosial-iqtisadi statusla əlaqədə idi və pis yanaşma faktları əsasən aşağı sosial-iqtisadi statusu olan ictimai təbəqələrdə seçilirdi. Uzunmüddətli müşahidə nəticəsində tədqiqat nəticələrinə sosial-iqtisadi statusun

və ailə mühitinin böyük təsiri olan faktlar seçildi. Qeyd edilən fərqlər 8 yaşlı uşaqlarda seçildi (Oore, 1968). Anaların intellektual səviyyəsinin, ailənin sosial-iqtisadi səviyyəsinin və uşağın linqvistik və koqnitik inkişafı arasında birtərəfli göstərilən bu əlaqələr bir çox tədqiqatlarda təhlil edilmişdir. Amma qeyd edilən əlaqələr və təsir məktəbəqədər yaşda, sonra isə məktəbdə daha aydın şəkildədir. (Çörç, Atiqbaq, 1991, Uster və Ubov 1992).

Tədqiqatçılar təyin edirlər ki, uşağın leksik ehtiyatı təxminən 14 ayından zənginləşməyə başlayır və artıq 16 ayı üçün orta hesabla 10-180 sözü təşkil edir, 23 aylığında isə bu ədəd 300 sözə qədər artır (Rom, 1999). Həmin faktda cinsiyyətin, doğum sırasının da uşağın leksik ehtiyatının inkişaf sürətini müəyyənləşdirdiyi maraqlıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, qızlar öz leksik ehtiyatlarını daha cəld inkişaf etdirirlər, nəinki oğlanlar (Enson, 1994), bu cür fərqə həmin fakt səbəb olur ki, qızlar eyni yaşda olan oğlanlarla müqayisədə daha yetişmiş olurlar (Hof, 2001). Bəzi tədqiqatda həmin fakt da təsdiq edilir ki, ailənin ilk uşaqları leksiki ehtiyatın zənginləşdirilmə prosesində daha çox üstünlüklərlə faydalanırlar. Hof belə bir mülahizə söyləyir ki, birinci uşaqlar böyüklərlə birə-bir əlaqədə olurlar. (Hof, 2001).

Birdən çox dildə səriştə qazanmaq daha mürəkkəbdir və onu öyrənmək əhəmiyyətli ki, yalnız sosial tərəfdən, yəni xaricdən deyil, fərdi olaraq dili öyrənmənin məkan kəsiyində baş versin. İkinci dili öyrənməklə əlaqədar tədrisin metodologiyasına yönəldilmiş, amma fərdi,

sosial və ictimai amillər kimi tələbənin / şagirdin təliminə təsir göstərən kontekstual amillər az təhlil olunan bir çox diskussiyalar və müzakirələr davam edir. Qeyd edilən sosial amillər dildə, dili öyrənmənin özünün və dərs prosesinin perspektivində təhlil edilə bilər. Belə bir amillər müxtəlifdir, məsələn, iki dil arasında linqvistik məsafə (ana dili və ikinci / xarici dil nəzərdə tutulur), ana dilində bilik səviyyəsi, eləcə də öyrənilən dilə qarşı ictimai münasibət. Sadalanan amillərdən geniş müzakirə mövzusunun həmin fakt təqdim edir ki, ana dili üzrə bilik ikinci dilin öyrənilməsinə necə təsir göstərir. Eləcə də cinsiyyət kimi digər bioloji amilləri də nəzərə almaq lazımdır. Nisbətən erkən tədqiqatlarda müzakirə mövzusunun müxtəlif koqnitik və əqli məsələlərin həlli zamanı gender fərqləri təqdim edirdi. (Eygst, 1997). Bəzi tədqiqatlarda mükəmməl şifahi nitq fonunda qadın cinsi üstünlük təşkil edirdi. Oxşar tədqiqatlardan ümumi nəticə çıxarmaq olar ki, verbal nöqteyi-nəzərdən kişilərlə müqayisədə qadınlar üstünlük təşkil edirlər. Eləcə də ikinci dilin mənimsənilmə prosesində peşə seçimi amilinə bir çox tədqiqatlar aid edilir. Təqdirəlayiq haldır ki, xarici dillər və humanitar istiqamətli tələbələr üçün dilə olan yanaşma tipik oldu. Mühəndislik, kompüter elmləri və riyaziyyat istiqamətli tələbələr onlardan hiss ediləcək şəkildə fərqlənirlər. Fərdin hansı tədris üslubunu seçməsi faktı da əhəmiyyətli ki, çünki təhsil daxili prosesdir və o, hər bir fərd üçün fərqlidir.

İkidilli yaddaş. İyerarxiya modeli

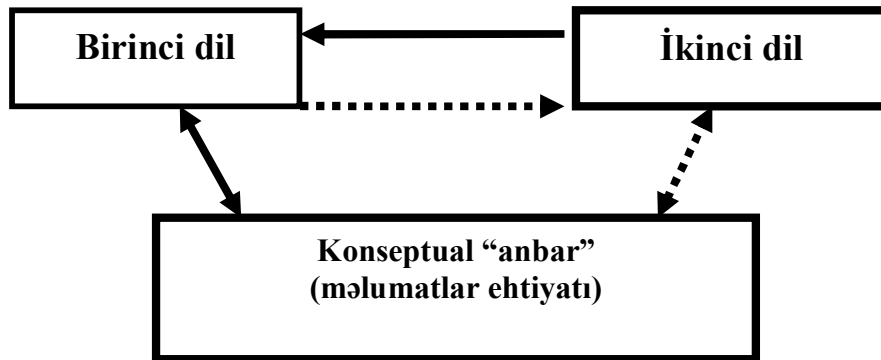
Maraqlıdır ki, ikidillilər öz dil informasiyalarını necə yadda saxlayırlar? Onların dil sistemi bir və ya iki dil sistemində təqdim olunur?

İkidilliliklə və beynlə əlaqədar əhəmiyyətli məsələlərdən biri lateralizasiyadır (Paradis, 2004). Sağçıların əksəriyyəti beynin sol hissəsi ilə dili prosesləşdirir (Vayd, 2002). Görəsən ikidillilər beynin sol hissəsində dilin lateralizasiya baxımından nə dərəcədə fərqlənirlər? Vayd və Hul (2001) bu sahədə keçirilən tədqiqatların meta-analizi nəticəsində təsdiq etdilər ki, təkdillilərdə lateralizasiya beynin sol sahəsində baş verir, ikidillilərdə isə hər iki tərəfdə, xüsusilə də -

erkən ikidillilik halında. Kim və onun həmkarları da (1997) erkən (üç yaşına qədər) və sonrakı ikidillilər arasında fərqi müəyyən etmişdilər. Erkən ikidillilərin beynində iki dil ayrı-ayrılıqda yerləşir, amma bir-biri ilə çarpazlaşır və hər iki dil üçünbeynin müəyyən hüceyrələrindən istifadə edilir, sonradan ikidilli olanların beynində iki dil bir-birindən daha çox ayrılmışdır. (Beyker, 2010).

Eləcə də bir çox hallarda ikidilliliklə əlaqədar rəvayətlərin əsası olan ikidillilik yaddaşı modelinin əyani olması vacibdir.

Qrafiki cizgi: Krol və Stüarta əsasən iyerarxiyalı ikidilli model, 1994.

Qeyd edilən məsələləri nisbətən sadə şəkildə təqdim etmək üçün bu cür misali təhlil edək: “gürcüdülli insan üçün “ove” və sevgi. “Sevgi” sözü onun üçün sevdiyi hər bir şeylə assosiasiya yaradır (məs., kompüterimi sevirəm), “ove” isə daha romantik təyinatla istifadə olunur, həyat yoldaşı və ya sevgili ilə münasibətdə. (Məsələn, arvadımı sevirəm). İkidilli yaddaşda eləcə də iki dildə sözlərin

inteqrasiyasının / ayrılmasının necə baş verdiyi faktı əhəmiyyətlidir. İkidilli yaddaş ayrılmış, amma qarşılıqlı əlaqədə olan iki lüğət ehtiyatlarının birliyi kimi qəbul edilir. Bizim tərəfdən təqdim edilən qrafik cizgi məhz qeyd ediləni təsvir edir. Çox vacib faktıdır ki, hər iki ayrılmış lüğət ehtiyatı əsas konseptual “anbarla” əlaqəli olan fərqli birləşdirici oxlarla bir-biri ilə əlaqələnir. İkinci dilin lüğət ehtiyatı birinci dilin lüğəti

ilə güclü ox vasitəsilə birləşir, birincidən ikinciyə yönələn ox isə qırıqdır, yəni zəifdir. Ehtimal ki, məhz bu xətlərdə ardıcillıq qaydası təsvir olunur və buna əsasən ikinci dil mənimsənilir. Belə ki, ikinci dili öyrənən ikinci dildə yeni sözləri öyrəndikdə bu yeni sözlər hər zaman birinci dildə olan sözlərlə assosiasiya yaradır. Məsələn, gürcüdilli şagird “House” yeni leksiki vahidi ingilis dilində öyrənəndə bu zaman həmin anlayışla gürcü dilində olan sözü assosiasiya edir. Müvafiq olaraq “House” sözü gürcü dilindəki “სახლი” sözü ilə güclü xətlə birləşəcəkdir. Verilən struktura əsasən görünür ki, ikinci dildə mövcud anlayışlar birinci dildə mövcud anlayışların tabeliyində olurlar. (Herediya, 1996).

İkidillilər nadir hallarda birinci dildən ikinci dilə tərcümə edirlər, bunun üçün də birinci dildən ayrılan xətt daha zəif və qırıqdır. İkinci dili öyrəndikdə əsasən birinci dilin lüğətində olan sözlər öyrənilir, yəni ki, sadə yolla desək, ikinci dildə mövcud olan lüğət ehtiyatı birinci dildə mövcud ehtiyatdan asılıdır və demək olar ki, əksinə olmur. Məhz bu yanaşma güclü və zəif oxlarla göstərilir. İki dildə olan lüğət ehtiyatlarından əlavə ikidilli yaddaş “konseptual anbar”, yaxud da anlayışlar ehtiyatı adlandırma bildiyimiz daha bir komponentdən ibarətdir. Onda dünya haqqında mücərrəd təsvirlər yerləşir. Qeyd edilən konseptual “anbar” hər iki dilin lüğət ehtiyatı ilə əlaqədardır, amma birləşdirici oxlardan aydın görünən birinci dillə əlaqə ikinci dilə nisbətən daha güclü və davamlıdır. Məntiqi müzakirədən irəli gələrək məlumdur ki, tərcümə halında ikidilli ikinci dildən birinci dilə daha cəld

tərcümə edir, məs. (house - სახლი) , nəinki əksinə.

Tarazlaşdırılmış, yəni mükəmməl ikidilli yaddaşdan söhbət getdikdə təhlil edilən model və təsvir edilən zəif və güclü birləşdirici oxların dəyişmə mühitlərini də nəzərə almaq lazımdır. Bu zaman bir dildən ikinciyə və ya əksinə edilən tərcümə prosesi fərqlənir və hər iki dilin lüğət ehtiyatı konseptual “anbarla” da eyni şəkildə əlaqədar olur. Bundan əlavə birinci və ikinci dili mütləq ana dili və xarici dil kimi qəbul etməməliyik. Birinci dil daha dominant dil ola bilər, ikinci dil isə, hətta ana dili də olsa belə, daha az dominant ola bilər (Herediya, 1996).

Bir dildən ikinci dilə keçid və dillərin qarışması

İkidillik və iki dil arasında sərhədləri və əlaqələri təyin etdikdə, daha bir məsələni analiz etmək və onu geniş ictimaiyyətə təqdim etmək çox vacibdir. Bu hadisə dillər arasında keçid və dillərin qarışması adı ilə məlumdur. Eləcə də “kodların keçidi” və “kodların qarışması” terminindən istifadə edə bilərik.

Linqvistik müxtəliflikdə “kod” termini konkret dillə və ya dialektlə təbii və konseptual baxımından assosiasiya yaradır. Romeyn qeyd edirdi: “Mən yalnız hər hansı bir fərqli dillərə deyil, eləcə də ayrı-ayrı dillərə, onlarda mövcud növlərə və fərqli üslublara aid olan “kod” terminindən istifadə edirəm”. (Romeyn, 1995). Linqvistik nöqtəyi-nəzərindən, bir çox tədqiqatçılar kodla əlaqədar verilən izahatı nəzərə almırlar. Linqvistik “kod” konkret

dili deyil, morfevdən daha kiçik olan verbal komponenti bildirə bilər, yaxud da bütöv dil sistemi kimi kompleksiv ola bilər.

Valideynlərin və müəllimlərin tez-tez istifadə etdikləri ikidilliyi təhlil etdikdə əhəmiyyətli məsələlərdən biri uşağın iki dili bir-birinə qarışdırmasıdır. “Hingilis” (hind və ingilis), “ispingilis” (ispan və ingilis), “tex-mes” (Texas və meksikan) və “uelingilis” (Uels və ingilis) bir çox hallarda ifadələr olaraq dilin uşaqlar tərəfindən qarışdırılmasını qeyd etmək üçün istifadə olunur. Amma onu da qeyd etmək lazımdır ki, dillərin qarışdırılması ilə bir dildən ikinciyə keçid müəyyən vəziyyətlərdə qəbul edilən və normal ola bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, təkdillilər bir dildən ikinci dilə keçid prosesinə mənfi münasibət göstərir və onlar bunu qüsurlu və hər iki dili bilməmək kimi qəbul edirlər. İkidillilər də tam olaraq bu prosesi müsbət qəbul etmir və bir çox hallarda bir dildən ikinci dilə keçdiklərinə görə üzr istəyirlər. Amma qeyd etmək lazımdır ki, dillərin keçidi əhəmiyyətli bir linqvistik alətdir. Bu proses təsadüfi deyil və düşünülmüş və məntiqi təfəkkürün nəticəsidir. İkidilli üçün dillərdən biri əsas dildir və onda qrammatik konstruksiyaları və ya cümlələrin quruluşunu düzgün qurur; bu dili “matritsa” dili də adlandırırlar. Çox az sayda ikidilli iki dili ayrı-ayrılıqda istifadə etməyi bacarır, dillərin qarışmasının isə hansı yollarla baş verdiyi çox çətin və fərqlidir. Qrosien (1992) “təkdilli rejimi” (bu zaman ikidilli təkdilli həmsöhbəti ilə söhbət etdikdə bir dildən istifadə edir) və “ikidilli rejimi” (bu zaman ikidilli mühitdədir və bir dildən ikinci dilə keçə bilər) ayırmışdı. “Təkdilli

rejimdə” isə ikidillilər əvvəlcədən düşünmədən tez-tez ikinci dilə keçid alırlar. Bir dildən ikinci dilə keçidə dil bacarığı, mövcud vəziyyət və kontekst, həmsöhbətlə olan münasibətlər və həmsöhbətlərin statusu səbəb olur (Beyker, 2010). Buna uyğun olaraq dil kodlarının dəyişdirilməsi yalnız linqvistik məsələni deyil, eləcə də əhəmiyyətli sosial münasibətləri və hakimiyyətin bölünmə prosesini əks etdirir.

Nəticə / diskussiya

Nəticə olaraq iki/çoxdilliyin üstünlüklərini birmənalı şəkildə göstərən “translingvizm fenomenini və onunla əlaqədar misalları” təsəvvür edə bilərik. Dünyada elə bir istedadlar var ki, onların birdən çox dillərdə əsər yazmaq qabiliyyətləri vardır. Onları dünya ədəbiyyatının möcüzələri adlandırmaq olar. Belə bir istedadlar çalışırlar ki, öz yaradıcılıqlarını müxtəlif verbal sistem vasitəsilə ifadə etsinlər və onlar öz mədəniyyətlərində olan məişətdən və mədəniyyətdən azad olurlar. Məsələnin əyaniliyi üçün dünya səviyyəli yaradıcıları sizə təqdim edirik.

Con Milton haqqında (17-ci əsr, İngiltərə) deyirdilər ki, görmə qabiliyyətini itirənə qədər o, həmin dövrdə nəşr edilən və Avropa üçün əlçatan bütün kitabları bütün dillərdə oxumuşdu. Eləcə də bizə məlumdur ki, o, yalnız ingiliscə deyil, eləcə də latın, yunan və yəhudi dillərində də yazırdı. “12 yaşına çatandan sonra xatırlamıram ki, gecəyarısına qədər yatağıma uzanmış olaydım, dərslərimlə məşğul olurdum”. Bu cür çalışmaq və xüsusi linqvistik istedadı üzündən o, kiçik yaşlarından mükəmməl şəkildə latın və yunan dillərini öyrənmişdi,

bir müddətdən sonra fransız, italyan, yəhudi, kaldiya və suriya dillərinə də sahib olmuşdu. O, möhtəşəm ingilis müəllifi və polemikaçısı adı ilə məşhurdur.

Vladimir Nabokov rus-amerikan yazıçısı 1899-1977-ci illərdə fəaliyyət göstərirdi. İlk əsərlərini rus dilində yazırdı, amma ümumiyyətlə, prozaik kimi ingilis dilində yazdığı romanları ilə tanınmışdı. Nabokovun ingilis dilində yazdığı ən məşhur əsəri “Lolita”-dır, tənqidçilər bir çox hallarda bu romanı 20-ci əsrin ən mühüm əsəri adlandırırlar. Kübar ailəsində doğulmuş Nabokov uşaqlığını və gəncliyini Rusiyada keçirmişdi, ailə üzvləri rusca, fransızca və ingiliscə danışır, bunun üçün də o, uşaq yaşlarından üç dildə danışmağa alışmışdı. Nailiyyətin əldə edilməsində iki/çoxdillik ona həqiqətən də mane olmadı.

Translinqvizm kontekstində məşhur irlandiyalı yazıçı, şair və dramaturq **Samuel Beketin** (1906-1989) adını çəkməmək olmaz. O, şah əsərlərini paralel olaraq fransız və ingilis dillərində yazırdı. Beketin ən məşhur əsəri 1952-ci ildə yazılan pyesi “Qodonun intizarında” oldu. 1969-cu ildə Beket ədəbiyyat üzrə Nobel mükfatına layiq görüldü.

İngilis yazıçısı və ingilis ədəbiyyatının klassiki **Cozef Konrad** (1857-1924) əslən polyak idi, amma ingilis, fransız, polyak və rus dillərini sərbəst bilirdi.

Gəlin Gürcüstana qayıdaq və məşhur şair **Yetim Gürcünü** (1875-1940) xatırlayaq. O, xalq şairi və Qədim Tbilisi aşıq poeziyasının ən tanınmış nümayəndəsi idi.

Yetim Gürcü şeirlərini gürcü, Azərbaycan və erməni dillərində bəstələyirdi.

Əslən erməni olan şair **Sayat Nova** da (1712-1795) Gürcüstanda fəaliyyət göstərirdi. O, öz şeirləri və kamançada ifaları ilə məşhur idi. Sayat Nova II Ereklənin saray musiqiçisi və müğənnisi idi. Bu günə qədər Sayat Novanın yaratdığı təxminən 200 mahnı məşhurdur, amma onun minə qədər mahnısı vardır. Onun mahnılarının əksəriyyəti gürcü, erməni və fars dillərində yazılıb.

Qlobal aləmi dil aləmi kimi təsəvvür edə bilərik. Amma dilin əhəmiyyəti hamı üçün eyni deyil. Əgər dili telefon, internet, video kofranslar üçün istifadə edilən kommunikasiya vasitəsi kimi təhlil etsək, o zaman dil müxtəlifliyi öz aktuallığını itirir, çünki dilin kommunikasiya vasitəsi olaraq vahid qlobal dillər təqdim edilir. Amma əgər dili spesifik sistem kimi təsəvvür etsək, hansının vasitəsilə mədəniyyət ötürülür və həyat təsvir olunur, bu zaman dil daha çox yüklənmiş olur. Bəzi tədqiqatçılar dünyada yayılmış 6000 dildən 21-ci əsrdə yarısının qalmayacağını ehtimal edirlər. (Anderhol, 2009). Belə bir proqnozlaşdırma üzündən linqvistikada “ekolinqvistika” adı ilə məşhur olan termin də əsaslanmışdır. Həqiqətən də əgər alimlər müəyyən bitki və heyvan növlərinin qorunub saxlanmasına qayğı göstərirlərsə, o zaman nə üçün dilləri dəstəkləmək mümkün olmasın. Çoxdillik güc və resursdur. Bunun üçün də valideynlər və müəllimlər çoxdilli təhsildən qorxmamalıdır, çünki bizim tərəfimizdən sadalanan yazıçıların nümunəsindən yaxşı görünür ki, iki və ya artıq dildə təhsil dili

öyrənəni məhdudlaşdırmır, əksinə onun dünyagörüşünü çoxtərəfli inkişaf etdirir və zənginləşdirir.

Yuxarıda təhlil edilən məsələlərin müzakirəsi bir daha dilin, ümumiyyətlə, çox çətin bir fenomen olması faktını və dilin mənimsənilməsinin və öyrənilməsinin yalnız sözlərin və cümlələrin öyrənilməsindən daha artıq olduğunu

göstərir. Dil inkişafı ilə əlaqədar müxtəlif sosial və bioloji və fərdi amillərin təhlili vacibdir, çünki dil nöqtəyi-nəzərindən, şagirdin və ya fərdin maneəsinin yeri olanda səbəbləri sadalanan amillərdə axtarmalı, ikidilli yaddaşın xüsusiyyətlərini nəzərə almalı və linqvistik pozuntuların səbəbi olaraq yalnız ikidilliyi qəbul etməməliyə.

ƏDƏBİYYAT

- Beyker, 2010 – K. Beyker, İkidillik və ikidilli təhsilin əsasları. “Vətəndaş İntegrasiyası və Millətlərarası Əlaqələr Mərkəz”nin 2010-cu il gürcü variantının nəşri.
- Endryu, 2008 – Andreou, G., Andreou, E., Vlachos, P.(2008), Individual Differences in Second Language Learning among University Students. In : Language Development: Learning and Disorders. 2008, pp.145-162.
- Eyqst, 2008 – Child Maltreatment: Effectson Gramatical and Lexical Aspects of Language acquisition. In: Language Development: Learning and Disorders. 2008, pp.99-117.
- Hof-Cinsberq, 1991 – Hoff-Ginsberg, E. 1991. Mother-child conversation in different social classesand communicative settings. Child development, 62(4), 782-96.
- Ouens, 1996 – Owens, R. 1996. *Language Development*. USA: Macmillan
- Qleytman, 1984 _ Gleitman, L., Newport, M., & Gleitman, H. (1984). The current status of the motherese hypothesis. Journal of Child Language 11, 43-79.
- Anderhill, 2009 – Underhill, J.W. Humboldt, worldview and language.
- Kelman, 2003 – Kellman, S.G., Switching languages: translingual writers reflect on their craft.
- Heredia, 1996 – Heredia , R.R. Bilingual Memory: A Re- Revised Version of the Hierarchical Model of Bilingual Memory; www.wikipedia.org <<http://www.wikipedia.org>>

Irina Bagauri

**Bilingual Memory and Factors, which Influence the
Language Development Processes**

ABSTRACT

The present article aims to introduce to the readers social, biological, cultural and other factors, which influence child's and adult's language development. The second part of the article describes the issue of „Bilingual Memory” and the relationship between first and second languages in this context. The issue of „code-switching” and „code-mixing” processes is analysed in the third part of the article. The final part of the article is devoted to the worldwide phenomenon „Translingualism”. The multilingual writers are presented and discussed in the context of „Translingualism” in this part of the article.